

Nehcü'l Ferâdis'te Hâl Eki Bağlamında +DIn Şeklinin İşlevleri

The Functions of The +DIn Morphem in The Context of The Positional Suffix in Nehcü'l Ferâdis

Nursel ŞIKŞIK*

*YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi

e-mail : nursell54@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.543450>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Nursel Şıkşık, Sakarya Üniversitesi, Sakarya /
Turkey

ORCID : 0000-0003-2776-2163

Geliş Tarihi / Received : 22.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 04.04.2019

Atf / Citation
ŞIKŞIK, Nursel (2019). Nehcü'l-Ferâdis'te Hâl Eki Bağlamında +DIn Şeklinin Kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 55-62.
DOI: 10.34083/akaded.543450

Öz

Türk Dili için yapılan ek sınıflandırmalarına bakıldığında yaygın olan görüş eklerin yapım ve çekim eki olarak iki ana başlık altında değerlendirilmesidir. Oysaki Türk Dili ekleşme sistemi bakımından incelendiğinde yandaş karşıtlık ilişkisinde on ek çeşidine sahiptir. Hâl eki de bunlardan biridir. Hâl ekleri, bir ismin fiil ile kurduğu ilişki boyutunda görev yapması sebebiyle, çekim ekleri ve diğer ek sınıflarından ayrı ve müstakil bir ek sınıfını temsil etmektedirler. Çünkü çekim ekleri gibi cümle kurma görevleri yoktur. Hâl eki diğer dokuz ek sınıfı gibi bir üst fonksiyondur ve kendine bağlı alt fonksiyonları içerir ve bu alt fonksiyonların sınırı çizilemez. Yani kaç tane hâl eki fonksiyonu vardır net bir sayı verilemez. Bir şekli bulunduğu yerden soyutlayıp ona bir görev etiketi yapıştırmak, diğer bir deyişle şekil odaklı yaklaşım bizim dilimizin ekleşme sistemine aykırı bir durumdur. Yerleşik dil bilgisi anlayışında hâl eklerine baktığımızda şekil odaklı bir değerlendirme söz konusudur. Her hâl için belirlenen belli bir şekille etiketleme yapılmıştır. İşlev ikinci plana atılarak eke sınırlı bir fonksiyon biçilmiştir. Tüm bunlar yaygın görüşteki tartışılması gereken tarafları gün yüzüne çıkarır. Olması gereken o şeklin bulunduğu yere göre fonksiyonunu tespit etmektir. Bu gerçekten hareketle bu çalışmada Nehcü'l Ferâdis'ten alınan örneklerle +DIn şeklinin hâl eki bağlamında fonksiyon ve şekil ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu ekin hangi fonksiyonları icra ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nehcü'l Ferâdis, ek, fonksiyon, +DIn, hâl eki.

Abstract

Considering the suffix classifications made for the Turkish language, the common opinion is that there are two suffix categories as a derivational affix and inflectional suffix. However, when examined in term of the Turkish language syntagm system, it is counted in ten suffix types of contrariness relations. Positional suffixes are one of them. Positional suffixes are suffix class that is independent of the inflectional suffixes and other suffix classes, so they serve in the relationship of a noun with the verb. Because there are no sentence-forming tasks like inflectional suffix. The positional suffix is a main fuction, such as the other nine suffix classes, and contains its own subordinate sub-functions and the limit of these sub-functions is not plotted. In other word, there is no exact number of positional suffixes. To isolate an suffix from its current location and to affix it with a task tag, or figure-based approach is a violation of Turkish language system. There is a matter of form-focused assessment when we consider positional suffixes on general grammar. There has been done a certain labelling which was determined for every condition. A limited characteristic has been arranged for suffix while the function is pushed into the background. All of these unearh the sides those should have been discussed in common view. In this study, examples extracted from Nehcü'l Ferâdis were examined from the aspect of function and morphem relationship +DIn positional suffix. The suffix at issue is evaluated about the functions it performed.

Keywords: Nehcü'l Ferâdis, suffix, function, +DIn, positional suffix.

Giriş

Dil, içinde pek çok unsuru barındıran, unsurları arasında derin bir bağ olan, devamlı gelişen, kendini yenileyen bir varlıktır. Türk dili, tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar oldukça zengin kavramlara ev sahipliği yapmıştır. İçinde barındırdığı kavramlar her türlü durumu, olayı ifade edebilme gücünü kendisinde saklar.

Dilin bütün unsurları sürekli ve münavebeli olarak bir ilişki içindedir. Dilin ekleşme unsurları arasında kelime olarak iki (isim/ fiil), ek olarak “yandaş ekleşmeyle karşımıza çıkan üst işleve sahip on ek çeşidi ve yerdâş ekleşmeyle işlevi artan alt türleri vardır” (Turan 2016: 7). Dilimizin ekleşme sistemi belirli kurallar çerçevesinde kelimelerin ve eklerin kelime ile kelime, kelime ile ek, ek ile ek arasındaki “karşılıklı var etme/ karşıtlık ilişkisi” ile varlığını ortaya koymuştur. Diğer tüm eklerin kendi görevlerini icra ettikleri gibi hâl eki de isim ve fiil arasındaki işleviyle varlık kazanır. Hâl eki: “İsim ile fiil arasındaki işlevi yüklenen ekler bu işlevi hem isim ile fiil arasında kurulan tamlamada, hem isimde (cevher) ek fiiliyle fiil teşkilinde yerine getirirler” (Turan 2016: 9). Hâl eki, ismin kullanıldığı bağlamda içinde bulunduğu durum itibariyle fiille kurduğu ilişki sonucu aldığı ektir ve ismi bir hâl olarak fiile bağlar. Yani isim içinde bulunduğu bağlamda hangi işlevde kullanılıyorsa o hâl ekini alarak fiile bağlanır. Yerleşik dil bilgisi anlayışında ise hâl ekleri konusuna bakıldığında ortaklaşan şu hususlar dikkat çekmektedir;

1- Hâl ekleri için şekil odaklı bir değerlendirme söz konusudur, her hâl için belirlenen belli bir şekille etiketleme yapılmıştır.

2- İşlev ikinci plana atılarak, eke sınırlı bir fonksiyon biçilmiştir.

3- Hâl eklerini pek çok dilci çekim ekleri içerisinde değerlendirir: (Ediskun 2003: 110, Buran 1996: 4-5, Ergin 2009: 227, Eker 2009: 335, Karaağaç 2012: 71, Korkmaz 2009: 23-24-25, Demir 2004: 272, Deny 1921: 173).

4- Hâl eklerinin söz dizisinde genel olarak isim ile fiil arasındaki işlevle karşımıza çıkacağını söyledikleri gibi, isim ile isim arasında da kullanılabileceğini belirten dilciler de vardır: (Ergin 2009: 226, Karaağaç 2012: 71, Eker 2009: 335, Buran 1996: 4-5).

Bu hususlar değerlendirildiğinde ortaya çıkan problemler şunlardır: Birincisi; bir ek için önemli olan işlevdir. İkincisi; bir ek etiketlenemez. Üçüncüsü; ek kullanıldığı bağlamda hangi fonksiyonu yerine getiriyorsa ona göre tespit/tayin edilmeli tek bir fonksiyonla sınırlandırılmamalıdır. Tek şeklin birden fazla fonksiyonu icra ettiği gibi tek bir fonksiyon da birden fazla şekille karşılanabilir. Dördüncüsü; çoğu dilci hâl eklerini çekim ekleri içerisinde değerlendirir. Oysaki çekim ekleri zaman ve şahıs ekleridir. “Dilin bitimli zaman türüne sahip olan yegâne ekleri çekim ekleridir ve cümleyi kurma işlevini bu nitelikleri ile kazanmışlardır. Diğer eklerin tamamı süren/süreç bildiren zaman türüyle işlev kazanır” (Turan 2016: 9). Her bir ekin yerini tayin ederken dikkat edeceğimiz ölçüt, söz konusu olan ekin, diğer eklerle karşı icra ettiği ve icra edemediği görevler olmalıdır. Dolayısıyla hâl ekleri zamanda ve mekânda bitimlilik yapamadığı için çekim eki değildir, çekim ekleri (zaman, şahıs) de isim ve fiil arasındaki görevi icra edemediği için hâl eki değildir. Her ek kendi görevini icra ettiği sürece varlık kazanır. Bu anlayışta hâl ekleri de müstakil bir ek kategorisi olarak değerlendirilir. Beşincisi; bir hâl eki yalnızca isim ile fiil arasındaki ve diğerlerinden ayrı işlevle var olur, isim ile isim arasındaki işlevle varlık kazanan ekleri farklı bir ek kategorisinde yani “İsim Tamlamasını Kuran Ekler” (bk. Turan 2016: 8) değerlendirmek gerekir.

Hâl eklerini fonksiyonları konusunda değerlendirdikten sonra çalışmanın esasını teşkil eden +DIn morfemi üzerine ifade edilenlere yer vermek ve yorumlamak istiyoruz:

Pek çok dilcinin söz konusu olan eke verdiği isim aynı kavram doğrultusundadır. (Tekin 2000: 115) “bulunma-çıkma durumu”, (Bilgegil 2014: 160-161) “-den hâli (=mef ûl-i anh –ablatif), (Eker 2009: 336) “-Dan uzaklaşma/ ayrılma/ çıkma durumu (ablatif)”, (Buran 1996: 202) “çıkma hâli” (ablative), (Demir 2004: 275) “ayrılma/ çıkma (-den hâli)”, (Deny 1921: 175) “ayrılma hâli +DAn hâli”, (Ediskun 2003: 112-113) “ismin -den durumu (ablatif)”, (Ercilasun vd. 2007: 52) “çıkma hâli”, (Ergin 2009: 228) “ablatif hâli (uzaklaşma hâli)”, (Gencan 2001: 182) “-den durumu”, (Karaağaç 2012: 77) “uzaklaşma hâli (ablative)”, (Korkmaz 2009: 24) “çıkma durumu”, (Dilaçar 1971: 95-96) “-dan/-den hâli”¹ olarak isimlendirmiştir.

Görülüyor ki ek için “ayrılma, çıkma, uzaklaşma” olarak üç kavram etrafında dönen bir görüş birliği vardır. Ancak görüş birliği içinde olan dilciler bu morfeme yakıştırdıkları etiketin yanında farklı fonksiyonları da icra ettiğini söylemeye çalışmışlardır. Meselâ:

Tufan Demir (2004: 275-276), “neden, doğrultu-yön, nesnelere neden yapıldığı, parça-bütün ilişkisi kurduğu, zaman belirttiği, ilgi kurduğu, karşılaştırma yaptığı” gibi durumlarda kullanıldığını vurgulamıştır.

Haydar Ediskun (2003: 112-113), “sebeup, miktar, izlenecek yön, zaman, fiyat, karşılık, bir cinsle ilgi, genel nitelikle ilgi, üstünlük, süre, nesnelere neden yapıldığı” gibi konularda işlevleri olduğunu söylemiştir.

Ahmet Bican Ercilasun vd. (2007: 52), “yer, zaman, mekân, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, fiyat, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme” gibi konularda fonksiyonlarının olduğunu ileri sürer.

Muharrem Ergin (2009: 235), ekin ana fonksiyonunun “uzaklaşma olduğunu” bildirerek kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak “uzaklaşma, çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, korku, ürküntü, hoşlanma, vazgeçme, aitlik, çeşit, vasıf, tercih, görüş, noktainazar” gibi ifadeleri ancak ana fonksiyonun etrafında toplanabilen işlevleri olduğunu vurgulamıştır.

Günay Karaağaç (2012: 77), ekin ana işlevini “uzaklaşma ifade etmesi” olarak vurgular, ayrıca “çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk, neden, karşılaştırma, parça-bütün” gibi ilişkiler kurduğunu da dile getirmiştir.

Yukarıdaki tabloda +DIn morfemi için daha en başından bir görev isim tayin edilmesi, onun gerçekte farklı görevleri de icra edebileceği durumuyla araştırmacıları karşı karşıya getirdiği görülür. Söz konusu ettiğimiz ekin kullanıldığı bağlamdaki görevi ikinci plana atılıp, eke yakıştırdıkları bir kavramla isimlendirme yapılmıştır. Bu durum eki kullanıldığı bağlamından ayrı değerlendirip, şekil ve görev ayrımını yapamamaktan ileri gelmektedir. Oysaki bir ek, kullanıldığı bağlamda hangi işlevi yerine getiriyorsa ona göre görevi tespit edilmeli ve tek bir fonksiyonla sınırlandırılmamalıdır.

Oya Adalı (2004: 68-70), yukarıda sayılan dilcilerden farklı bir şekilde bu morfemle ilgili “Belirteçlik Ardılı” terimini kullanmıştır. Bu ekleri adın belli bir yöneliş içinde eylemle belirteçlik ilişkisi kurmasını sağlayan ek sınıfına dâhil etmiştir. Yön gösteren adların tümünün “+A, +DA,

¹ Dilaçar, ele aldığımız eki “-dan/-den hâli” olarak isimlendirmiştir. Söz konusu olan eki sadece “ayrılma, uzaklaşma, kopma, çıkma” olarak isimlendirmenin yanlış olduğunu bu kavramların onun yalnızca bir görevini anlattığını öne sürmüş ayrıca genel bir “-dan/-den hâli” isminin kullanılması ve onun da farklı görevlerinin öne çıkarılması görüşünü belirtmiştir.

+DAn” eklerini aldıklarında ancak belirteçlik ilişkisine girebileceklerini söylemiştir. Ancak belirteçlik durumu cümledeki kuruluşu yani cümle öğeleriyle alakalı bir konudur.

Tahsin Banguoğlu (2015: 328)'nin, bahsi geçen ek ile ilgili “İççekim Hâlleri” başlığını zikretmesi dikkat çekicidir. Ancak çekim sözü dilbilgisi disiplini içinde çekim eklerini hatırlatmakta, dolayısıyla cümledeki kuruluşuyla bir ilgisi olmayan hâl eklerinin herhangi bir mensubunun çekimin herhangi bir türüyle adlandırılması sorun teşkil etmektedir.

Yukarıda söylenenler değerlendirildiğinde hâl ekleri, bir ismin fiil ile kurduğu ilişki boyutunda görev yapması sebebiyle, çekim ekleri ve diğer ek sınıflarından ayrı ve müstakil bir ek sınıfını temsil etmektedirler. Çünkü çekim ekleri gibi cümle kurma görevleri yoktur.

Hâl eki diğer 9 ek sınıfı gibi bir üst fonksiyondur ve kendine bağlı alt fonksiyonları içerir ve bu alt fonksiyonların sınırı çizilemez. Yani kaç tane hâl eki fonksiyonu vardır net bir sayı verilemez. Bir şekli bulunduğu yerden soyutlayıp ona bir görev etiketi yapıştırmak, yani şekil odaklı yaklaşmak bizim dilimizin ekleşme sistemine aykırı bir durumdur. Olması gereken o şeklin bulunduğu yere göre fonksiyonunu tespit etmektir. Biz de çalışmamızda bu gerçekten hareketle +DIn şeklinin Nehcü'l Ferâdis'te şu fonksiyonları icra ettiğini tespit ettik;

Aşama Hali

“néce künye tegi ta'âm tatmadı **kündin kün** kağgusı ziyâda boldı” (NF-233/15)

“ey zeliĥâ seniĥ ne zaĥmatıĥ bar kim **kündin kün** za'îf bolu turursen” (NF-360/1)

“ey kırayş kıbâlası bu muĥammed işi **kündin kün** ziyâda bolu turur” (NF-19/5)

“**éldin élke** nidâ kıldurdu” (NF-41/11)

Ayrılma-Çıkma Hali

“bir kün özi at minip barurda **élgidin** kıamçısı tüştü erse bir kimerse öziniĥ kıamçısını **yerdin** kötürdü” (NF-199/13)

“henüz munlar bu etmeklerini tenâvul kılmadın turur erdiler kim **kıpuğdın** âvâz keldi” (NF-140/17)

“yığlasa şâĥâbalar **bodasındın** adırılğan tewe tég inreşür erdiler” (NF-91/7)

“eger dünyâda ĥalâl luĥma bolsa bu bolğay tédim erse **ĥâtıfđin** âvâz eşittim” (NF-296/15)

“uşmaĥnıĥ ĥoş yığığı beş yüz yıllık **yerdin** mu' minlar yüzne teggey”(NF-289/14)

“bir yılan keldi taķı ol **teşükđin** çıkmaķķa kıasd kıldı” (NF-21/5)

“andın soĥ cebre' il 'aleyĥisselâm adaķını yerke urdu erse **yerdin** çeşme peydâ boldı” (NF-10/11)

“on êkki miĥ er erdiler taķı êkki miĥ er silâĥlig uruş erenleri bar erdi on miĥ er **medînedin** kelgenler êkki miĥ **mekkedın** çıkğanlar erdi” (NF-70/15)

“**namâzdın** çıkıp peygâmbar 'aleyĥisselâm eyyüb-i ensâri éwinge kirdi” (NF-24/15)

“atınıĥ adaķları **yerdin** çıktı” (NF-20/16)

“peygâmbar 'aleyĥisselâm **dünyâdın** naķl kıldı” (NF-6/16)

“imânsız **dünyâdın** çıkşan” (NF-16/6)

“teĥme bir duşenbe kün bu 'azâb **méndin** kéter” (NF-18/10)

“**dünyâdın** tevbe birle çıktılar” (NF-55/6)

“**mekkedın** hicret kılıp kelgenlerke muĥâcır tenür” (NF-27/4)

“birkaç eyyâmdın soĥ kıâfile ittifaķ kıldılar **mekkedın** şâmķa barmaķķa ticarat üçün” (NF-15/3)

“peygâmbar 'aleyĥisselâmı **ķatındın** kéterdi” (NF-14/13)

“bir kün peygâmbar 'aleyĥisselâm **éwdin** çıktı” (NF-11/10)

“mekke kıâfırları **mekkedın** çıkarmışda kıatında bolsa erdim” (NF-9/2)

“yâ ĥadîca **kökđin** âvâz işittim inen kıorķtum” (NF-7/6)

“cebre 'il 'aleyĥisselâm **uşmaĥdın** bir aķ taş keltürdi” (NF-38/12)

“yâ cebre’îl bu kün **dünyâdın** şafar kıılır künümturur âhîratka riħlat kıılır künüm turur” (NF-88/15)
“**éwdin** çıksağ kim kim saña karşı kelse” (NF-378/7)
“ayyüb peygâmbarnı ħatunı raħmat birle **éldin** çıkdılar” (NF-331/4)
“siz **imândın** yüz éwrüp artkaru kayıtğaysızler” (NF-93/4)
“yığlayu **mesciddin** çıktı” (NF-167/17)
“**mısırdın** kelgen uluğlar cümlesi ‘alîke keldiler” (NF-145/4)
“**şâmdın** medîneke keldim” (NF-136/9)
“peygâmbar ‘aleyhisselâm **dünyâdın** naql kıılmışta tokuz ħatun kaldı” (NF-6/9)
“yâ cebre’îl bu dünyânı bir sarây buldum kim ékki ħapuğı bar bir ħapuğındın kırdim tağı bir **ħapuğındın** çıktım” (NF-393/6)

Bulunma Hali

“bir kâfirni butlar **artındın** kızlep ħođtılar” (NF-96/10)

Bütünlük Hali

“ançaka tegi şabur kılalıñ kim bu oğlanlar **ta’âmdın** yésünler” (NF-107/16)

“peygâmbar ‘aleyhisselâm koy **etidin** bir pâra aldı” (NF-33/15)

Karşılaştırma Hali

“içindeki suw **sütdin** ağ turur” (NF-62/6)

“yâ ‘alî **sendin** maña fâţıma sewüglügrek turur velîkin sen **fâţımadın** azîzrek turursen” (NF-160/4)

“ey bâr ħüďâyâ bu ékkisi cümle **ħalâyıkdın** maña sewüglügrek turur” (NF-159/17)

“ol taş yarıldı tağı içindin çeşme çıktı süçüğü suw **ħardın** tağı sawuğrak erdi” (NF-150/10)

“tamuğ isigi bu **isigdin** ħatığrak turur” (NF-124/10)

“nüh peygâmbar ‘aleyhisselâm kâfirler ħağkıñğa **taşdın** tağı ħatığrak erdi” (NF-116/4)

“ibrâhîm ‘aleyhisselâm ħavmıñğa **yağdın** tağı yumşakrak erdi ‘**aseldin** tağı süçügrek erdi” (NF-115/12)

“uçtmağdın bir ħamçı yolu yağşırak turur bu dünyânıñ cümle **mülkidin** cümle malı **tawarıdın**” (NF-64/2)

“maña **bâħîllıkdın** ölüm yağşırak turur” (NF-253/16)

“ata anağa eğğülük kıılmağnıñ şavâbı namâz kıılmağnıñ **savâbıdın** ziyâda turur” (NF-283/1)

“bu dört miñ kişi içinde **méndin** derviş yok” (NF-162/4)

“yūsufnuñ ħarındaşları tururmiz **cümlemüzdin** bu kiçig turur” (NF-354/4)

“ħulnuñ tün buçuğında ékki rek‘at namâz kıılmağı dünyâdın tağı içindeki mâl **tawarıdın** yağşırak turur” (NF-321/7)

Kaynak Hali

“ħağ te‘âlâ yaratmış erdi öz ħudratı birle uştağnıñ kıızıl **yâħutındın**” (NF-37/14)

“âdam oğlanlarını bir pâra koyuğ **ħandın** yarattı” (NF-8/5)

“ħağ te‘âlâ cümle halâyıknı âdam atamız tağı ħavvâ **anamızdın** yarattı tağı âdam peygâmbarnı **toprakdın** yarattı” (NF-51/8)

“ħağ te‘âlâ uçtmağ tewelêrini öz ħudratı birle kıızıl **altındın** yaratıp turur tağı ağaklarını ‘**anbardın** yaratıp turur” (NF-162/10)

“**yinçüdin** yaratılmış turur” (NF-252/4)

“têwe **yünündin** toğunmuş kilim keymiş” (NF-164/7)

“eyyüb-ı ensârî rivâyat kıılır **peygâmbardın**” (NF-158/3)

“peygâmbar ‘aleyhisselâmdın su‘âl kııldılar ħağ te‘âlâ ħazratında ħayu bir kimerse artuğ turur” (NF-411/15)

“ħağ **te‘âlâdın** ħitâb kelgey” (NF-147/10)

“**tağrıdın** qorqııl taqı sabur kılgıl” (NF-157/14)

“**tağrıdın** qorqığan bolgay” (NF-151/3)

“**hağdın** yarı tilep uruşıl” (NF-139/9)

“kūfeniñ uluğları keldiler taqı **andın** şikāyet kıldılar” (NF-132/3)

“ey bār hūdāyā mén ‘**osmāndın** rāzī mén sen taqı rāzī bolııl” (NF-126/9)

“ey ‘ayālım fāṭıma mén **rebbümdin** tilep tururmen kim bu ‘ayālım fāṭımanı ḥalāyıqlardıñ eğgürekinge cüftlendürgil” (NF-158/15)

“hağ te‘ālā peygāambar ‘**aleyhisselāmdın** rāzī bolur” (NF-4/3)

Nesne Hali

“velīkin cefāları iñen **haddın** keçti erse anda qarğadı” (NF-13/4)

Sebeb Hali

“medīne içinde nāresīde öksüzler néçe kündin berü açlıq **zaḥmatıdın** tarttılar” (NF-107/11)

“cebre ‘ıl taqı mīkā‘ıl hağ te‘ālāniñ **qahrıdın** yığlayu başladılar erse hağ te‘ālā ḥiṭāb kıldı” (NF-238/15)

“oğlanlarım **açlıqdın** ölgeyler” (NF-253/15)

“mēni ne **yoldın** öltüreyin tēp aytursız” (NF-135/2)

“ol **ma‘nıdın** ötrü peygāambarımız ‘aleyhisselām ḥabar bērü yarlıqar” (NF-3/15)

“hağ te‘ālā bir şeher ḥalkını helāk kıldı ma‘siyātları **sebebidin**” (NF-306/2)

“velīkin mübārek tişini sindurmağ nefske zaḥmat tegürmek turur ol **cihatdın** sabur kıldı şavāb üçün qarğamadı” (NF-13/8)

“bu tēweler benim mülkim turur **anıñ üçün** öz mülkimi ṭalab kıdurmen” (NF-42/10)

“ol éw içinde **açlıqdın** ölse” (NF-19/12)

“peygāambar ‘aleyhisselām mübārek qarınığa taş bağlamış açlıq **sebebidin**” (NF-28/8)

“bu kün bizler **azlıqdın** yéldürmegeymiz” (NF-70/17)

Zümre Hali

“ol **mısrılardıñ** taqı sordu” (NF-146/2)

“bu **kişilerdin** su‘āl kıldı” (NF-156/2)

“tegme bir éldeki ‘**amıllardıñ** tafaḥḥus kıldı” (NF-146/4)

“bir kün benü selim **qabılasıdın** bir ‘arab keldi” (NF-161/10)

“yā resūlallāh mén iñen emgenürmen maña bu **qaravaşlardın** bir qaravaş bērseniz bolgay mu” (NF-161/5)

“yā fāṭıma hağ te‘ālā qullarınga nazar kıldı **cümlesidin** mēni üdürdi” (NF-160/14)

“menim eḥl-i **beytimdin** avval maña satğaşğaysen” (NF-157/17)

“yā mūsā bu ékki **kızımdın** qayu birini köñlüñ tilese saña cüftlendüreyin” (NF-114/8)

“mēnim **ümmetimdin** rabī‘a qabılası sanınca ḥalāyıqını şefā‘at kılgay” (NF-400/13)

“tağrı te‘ālā ismā‘il peygāambar ‘aleyhisselām **oğlanlarıdın** kināna atlıq **qabılasıdın** qureyş qabılanı ödürdi” (NF-3/6)

Sınırlama Hali

“hūrlarıñ keygen destārlardıñ bir destārını dünyāke keltürseler dünyāniñ **avvalıdın** aḥiringa tēgi ne kim māl tawar bar erse cümlesi baḥāsına yetmegey” (NF-64/4)

“uçmaḥnıñ hūrlardıñ bir hūr yer yüzinge bir qata nazar kılsa **maşrıqtın** mağrıbqa tēgi hoş yıdıq bolgay”(NF-64/3)

“ol **kündin** aḥır vaqtınga tēgi tağrı te‘ālā maña köz igi bērmedi”(NF-139/4)

“şan‘atlıq **yerdin** ḥazramavt atlıq yerke tēgi yalğuz atlıq bargay héç kimerseden qorqmağay”(NF-11/9)

“**peygâmbardın** kırık yıl oza erdi” (NF-41/4)

“İsâ peygâmbar ‘**aleyhisselâmdın** altı yüz yigirmi yıl geçmiş erdi kim muhammed resûlullâh dünyâke keldi” (NF-4/12)

“peygâmbar ‘aleyhisselâm peygâmbarlık **kelmezdin oza** râst tüşler körü başladı” (NF-7/4)

“muhammed resûlullâhka peygâmbarlık **kelmişdin soñ** altı yıl tağı ékki ay abū tālin tirig turdı” (NF-5/16)

“ol zeyneb peygâmbar ‘**aleyhisselâmdın oza** vefât boldı” (NF-5/4)

“üç **kündin soñ** çıkıp medine tarafına ‘azm kıldılar” (NF-21/17)

“bir **yıldın soñ** beş namâz fâriža kıldı” (NF-10/14)

“birkaç **kündin soñ** peygâmbar ‘aleyhisselâmka abū sufyanın bitiği keldi” (NF-32/6)

“**andın soñ** hağ te‘âlâ saña nuşrat bergey” (NF-9/4)

“bir kaç **eyyâmdın soñ** kesridin élçi keldi peygâmbarka bābüya atlıgı” (NF-81/12)

“bu **kündin soñ** saña yārī bérmesmen” (NF-14/13)

“bir kaç **eyyâmdın soñ** kâfile ittifağ kıldılar mekkedin şâmka barmakka ticâret üçün” (NF-15/3)

“bu hudeybiyyede yigirmi kün **turmuşdin soñ** medineke kayıttılar” (NF-46/16)

“bir zamân **yatmışdin** öz hâlimka keldim” (NF-8/9)

Süreklilik Hali

“**yıldın yılka** zekât bérürmiz” (NF-128/17)

“eger îmân keltürmeseniz **yıldın yılka** māl bériñ” (NF-111/16)

“yâ ‘ömer sen hâlîfa erdiñ tağı medîne içinde nâreside öksüzler neçe **kündin berü** açlık zahmatıdın tarttılar tağı” (NF-107/11)

“mên mekkeniñ hürmasını iñen sewermen velîkin neçe **yıllardın berü** yemesmen” (NF-297/15)

“neçe **kündin berü** karnı aç erdi” (NF-113/13)

“munça **yıldın berü** heç muhammeddin hiyânat yaman fi‘l kerekmez iş körmüşin bar mu” (NF-16/2)

Taraf-Yer Bildirme Hali

“yüsufnuñ eteki **artındın** yırtıldı” (NF-361/13)

“bu hâtunnuñ **nabızdın** maña ma‘lûm boldı” (NF-233/12)

“tört **yandın** kâfırlar kirmese bir yandın uruşmak âsân bolğay” (NF-28/1)

“yüsuf köñleki **ileyindin** yırtılmış bolsa zeliḥâ sözi hağ turur” (NF-362/6)

“eger yüsufnuñ köñleki **art yandın** yırtılmış bolsa yüsuf sözi hağ turur” (NF-362/6)

“yâ cebre ‘il bu dünyânı bir sarây buldum kim ékki қаpuğı bar bir **қапуғındın** kirdim” (NF-393/6)

“bağtım erse **yırağdın** kârvân köründi erdi” (NF-130/13)

“bu tēwe üzesinde bir ağ қubba bar yinçüdin **zâhiridin** bātını körünür” (NF-162/13)

“biz қапуғını muḥkem sağladuğ velîkin bilmedük bu öltürgenler art **қапуғдın** kirmişler” (NF-136/7)

“ékki kişi art **yandın** kirip kılıç birle öltürdiler” (NF-136/3)

“ol arada bir қуş ewke **tüñlükdin** uçup kirdi” (NF-43/6)

Vasıta Hali

“ol **cihetdin** hağ te‘âlâ ni‘mânka bu mağâmni ruzî kıldı” (NF-283/7)

“ḥadîca ḥâtun **peygâmbardın** sekkiz oğlan tuğurdı” (NF-5/1)

Sonuç

Nehcü'l-Ferâdis'te +DIn şeklinin toplam 12 farklı hâli icra ettiğini gördük bunlar:

“**Aşama, Ayrılma-Çıkma, Bütünlük, Zümre, Karşılaştırma, Kaynak, Nesne, Sebep, Sınırlama, Süreklilik, Taraf-Yer Bildirme, Vasıta**” dır. Bu fonksiyonlarda belirlediğimiz farklı şekillere ait 460 tane örnekten +DIn şekline ait olanların sayısı 208'dir. Bunların içinden 50 tane ile en fazla örneğe

sahip olan fonksiyon “Ayrılma-Çıkma Hâli” dir. Bir tane ile de en az örneğe sahip olan fonksiyon “Nesne Hâli” dir. Dilimizin ekleşme unsurları için bu doğrultuda bir inceleme yapılırsa, karmaşaya sebep olan durumlar ortadan kalkacak, Türk Dili ekleşme sistemi bakımından doğru bir temele oturtulacaktır.

Kaynakça

- Adalı, Oya (2004). Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- B. Ali, Mahmut (2014). Nehcü'l Ferâdis Uştmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) I-II-III Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım. yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük Aysu Ata. çev. JĠnos Eckmann. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2015). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, Kaya (2014). Türkçe Dilbilgisi. Konya: Salkım Söğüt Yayınları.
- Buran, Ahmet (1996). Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl Ekleri). Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, Tufan (2004). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Deny, Jean (1921). Türk Dilbilgisi (Osmanlı Türkçesi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dilaçar, Agop (1971). Gramer Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, Haydar (2003). Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, Süer (2009). Çağdaş Türk Dili. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican vd. (2007). Türk Lehçeleri Grameri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (2001). Dilbilgisi. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Karaağaç, Günay (2012). Türkçenin Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2009). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Talat (2000). Orhon Türkçesi Grameri (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9). Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Turan, Zikri (2016). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları. İstanbul: TDK Türk Dilbilgisi Toplantıları Ve Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu.